

שע"י המכון התורני ירושלים

תרומה - תשפ"ד | גליון 62 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

הבעלות האמיתית שיש לאדם בממונו היא רק על מה שנתן לצדקה

"וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה" (שמות כה, ב). שואל ה"כלי יקר", מדוע הזכיר הכתוב לשון לקיחה במקום נתינה? ומסביר, שכל הנותן צדקה, הוא לוקח יותר ממה שנותן, כי הרי יוסיף לו ה' יתברך כהנה וכהנה מעל נתינתו.

דרש הגאון רבי יוסף חיים מבגדד זצ"ל בעל "בן איש חי": הבעלות האמיתית שיש לאדם בממונו היא רק מה שנתן לצדקה, כי שאר הממון שבידו אינו שלו, אלא רק פקדון מה' יתברך. אם כן, הרי שבנתינת צדקה הוא הופך לבעלים על הממון שנתן בעוד שמקודם היה רק נפקד על ממון זה, ונמצא שהנתינה היא בעצם לקיחה לעצמו, ומתאים הלשון 'ויקחו'.

ומעשה במלך ספרד ששאל את השר דון יצחק אברבנאל זצ"ל, "כמה ממון יש לך?" השיבו, "מאה אלף דינרים". כעס המלך ואמר, "שקר אתה דובר! הלא רק קרקעותיך לבד שוות חמש מאות אלף, מלבד כסף מזומן ורכוש רב שברשותך". ענה לו השר, "כבוד המלך שאל אותי כמה ממון יש לי. כל הקרקעות הכסף והרכוש אינם שלי, כי מי יודע מה יהיה ברגע הבא, אולי אני לא אהיה [אחיה] ואולי הרכוש לא יהיה, ואולי המלך יחרים את רכושי. הסכום שנקבתי כרכושי, הוא הסכום שנתתי לצדקה, וכסף זה ודאי שלי הוא ואין אפשרות בעולם שהוא יילקח ממני".

המשכן היה המשך של הר סיני

"וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כה, ח).

כתב הרמב"ן (ע"פ כה, א): "וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר, וכמו שנאמר שם (שמות כד, טז) 'וַיִּשְׁכֶּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי', וכתב "הן הרָאָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלוֹ", כן כתוב במשכן 'וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן'. והזכיר במשכן שני פעמים "וכבוד ה' מלא את המשכן" כנגד "את כבודו ואת גדלו", והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני".

המשכן הוא המשך של הר סיני, אלא שבהר סיני זה היה בגלוי ובמשכן זה היה בהסתר. עד שנבנה המשכן היה כבוד ה' על הר סיני, עם האש והעננים, וכשהוקם המשכן כתבה האש על ההר ועברה למשכן, אלא שבמשכן זה היה בסתר. וזה מה שנאמר בפרשת שמיני (ויקרא ט, כד) "ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים", ואותה האש היא ששרפה את נדב ואביהוא, כי בדרך כלל היתה האש על המזבח בסתר, ורק התגלתה פעמים אחדות, כמו ביום השמיני למילואים, כך מבאר החינוך (מצוה קלב).

(שיעורי חומש - רבי שלמה וולבה)

עיקר עשיית המשכן כדי שנקדש את עצמנו

כתב ב"נפש החיים" (שער א פ"ד), יש לפרש הכתוב **"וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹכְכֶם, כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְרַאֶה אוֹתְךָ אֶת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת תְּבִנֹת כָּל כְּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ"**, שרוצה לומר, אל תחשבו שתכלית כוונתי הוא עשיית המקדש החיצוני, אלא תדעו שכל תכלית רצוני בתבנית המשכן וכל כליו רק לרמז לכם שממנו תראו וכן תעשו אתם את עצמכם, שתהיו אתם במעשיכם הרצויים כתבנית המשכן וכליו, כולם קדושים ראויים ומוכנים להשרות שכינתי בתוכם ממש, זהו "וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹכְכֶם" דייקא, שככל שאני מראה אותך את תבנית המשכן ואת כל כליו - תכלית כוונתי - שכן תעשו את עצמכם..., לזאת כשקלקלו המקדש שבתוכם אז לא הועיל המקדש החיצוני ונהרסו יסודותיו רח"ל. עכ"ל.

שומה עלינו לדקדק בפרטי עשיית המשכן וכליו על מנת ללמוד מהם את דרכי השראת השכינה בתוך פנימיותינו!

דָּבָר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ תִקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי, וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵתְכֶם זָהָב וְכֶסֶף וְנִחְשֵׁת. וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כה, א-ח).

צריך עיון, והיה לו לומר תחילה "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" ואחר כך לומר "ויקחו לי תרומה", כי איך שייך לומר 'קחו לי תרומה' תחילה, לפני שיאמר על מה ולמה צריך תרומה. וכל שכן דקשה כן בפרשת ויקהל פקודי, דמתחילה כתוב (ויקהל לה, ד) "ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' לאמר קחו מאתכם תרומה לה' וגו' זהב וכסף וגו'", ולא אמר להם כלל שישכנו ה' בתוכם, ורק לבסוף בפרשת פקודי אחר שנתנו כל ישראל נדבתם והוקם המשכן וכליו, אז כתיב (פקודי מ, לד) "ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן".

ונראה לי שזהו בכלל הנסיון של נעשה ונשמע, שיעשו טרם שישמעו ויבינו, ולא יהרהרו כלל, ולכן כאן אמר להם תחילה 'קחו תרומה' מבלי שישאלו מה יעשה בה, אלא כך אמר השי"ת ואין לשאול ולהרהר, רק לעשות רצונך אלקי חפצתי (תוי"מ קלי"ב ד"ה וזאת א.) (חתם סופר)

*

לכאורה תמוה סדר הלשון, שמתחלה היה צריך לפרש על מה נותנים הנדבות ואחר כך צריך לפרש מה שיתנדבו. אלא התורה באה ללמדנו שכשנותנים צדקה צריכים ליתן רק משום שזה רצון השי"ת ולא משום שמבינים חשיבות הצדקה. וצריכים לידע שכל שפע הברכה שיש לו הוא שייך לה' וצריך לעשות בזה כרצונו ולא שהוא הבעלים על הממון. ומשום זה כתיב תחילה שיתנו סתם ורק לבסוף כתיב שהוא כדי שיבינו מזה המקדש.

(דרכי משה - רבי משה פיינשטיין)

השראת השכינה אצל הצדיקים

"וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כה, ח). שמעתי שהכוונה, דהנה מימי עולם היתה השראת שכינה בצדיקים כידוע. ועתה שהקב"ה אמר "ועשו לי מקדש" מקום מוכן להשראת שכינה בעצם אפשר לטעות כי מעתה לא תשרה שכינה בצדיקים, כי כבר לכבוד ישראל הנה מקום מיוחד להשראת שכינה. לזה אמר "ועשו לי מקדש", ולא תימא כי עתה הן נגרע מעלת הצדיקים אשר היו מרכבה אל השכינה, אלא "ושכנתי בתוכם" ממש, כאשר זאת לפנים בישראל על ראש צדיקים תחול. עד כאן שמעתי.

(פני דוד - החיד"א)

עונה - הארון נושא את נושאי

"וַעֲשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמֹתִים וְחֻצֵי אֲרָכּוֹ וְאָמָה וְחֻצֵי רִחְבּוֹ וְאָמָה וְחֻצֵי קָמְתוֹ" (שמות כה, ז). כתב רבינו בחיי: ודרשו רבותינו ז"ל, כל האמות שבארון, היו שבורות (חצי אמה), מכאן לתלמיד חכם, שיהא נכנע ולבו נשבר בקרבו, עכ"ל.

חז"ל אמרו (סוטה לה, ב): 'ארון נושא את נושאי', וכך גם הדבר לגבי תומכי התורה, כי נראה לכל שהם המחזיקים והתומכים בלומדי התורה, אולם האמת היא להיפך, שהארון נושא את נושאי, והתורה שהם תומכים בה היא שמפרנסת אותם, והם אמנם נראים כנושאים אך באמת הם נושאים. (כלי יקר)

מאת חזקי ויזל

רבי נפתלי אמסטרדם נולד בשנת ה'תקצ"ב בעיירה סלנט (ליטא). מילדותו שקד על לימוד התורה ונודע כבעל יראת שמים.

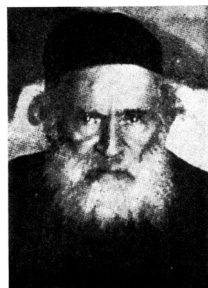
לאחר נישואיו פתח מאפייה לפרנסתו אך לבקשת מורו (ר' ישראל) החל בשנת ה'תרכ"ז לכהן כרב הקהילה היהודית בעיר הלסינקי (פינלנד). בשנת ה'תרל"ה התפטר ושב לעיר קובנה (ליטא) אולם מפאת דוחק כלכלי וחיי עוני נסע בהוראת מורו לעיר סנט פטרבורג (רוסיה) ובמשך כשנה כיהן כמורה צדק יחד עם ר' יצחק בלאזו. כיהן כרב הקהילות בעיירה יאסוויץ (ליטא) ובעיירה אלקסוט (ליטא) ופעל להפצת שיטת המוסר. לאחר פטירת זוגתו בשנת ה'תרס"ו עלה לארץ ישראל והתיישב בירושלים. בשנת ה'תרע"ו השיב את נשמתו ליוצרה.

לימוד המוסר

רבי ישראל מסר לתלמידיו כי "כאשר שמע את הקול יוצא מרבו ציווי לימוד המוסרי, הנה כאש בוער ירדה תוך חדרי לבו, והחל לעסוק בלימוד הזה", וגם תלמיד תלמידו רבי נפתלי אמסטרדם יספר לנו כי "רק ממנו מרבי זונדל קיבל רבי ישראל את החכמה והלימוד הגדול הזה הוא למוד המוסר, ללמוד ולחזור הרבה מאמרי חז"ל וספרי מוסר בהתבוננות רב, והיה משמש אותו, וקיבל אותו עליו לרבו המובהק, והיה אומר כי הקים אותו על רגליו בעבודת ה' ודרך הקודש, וכאשר נסע רבו החסיד לאה"ק נסע רבי ישראל ללוותו שלש פרסאות כדין לויה לרבו מובהק". ותלמיד תלמידו רבי יצחק בלזר גם הוא מעיד על רבי ישראל "אשר היה מספר תמיד גדולות ונפלאות ממעלות רבו רבי זונדל", ולפי דבריו התודע רבי ישראל לרבי זונדל בילדותו, וכבר אז היה מפורסם לעילוי והיה נכנס אצלו תמיד וסופר צעדי רגליו, וגם כשהיה הולך להתבודד בשדה, היה הולך רבי ישראל בהחבא לשמוע מוסרו, הוא הכיר בו ופעם אחת אמר לו: "ישראל, למד מוסר ותהיה ירא שמים", והדברים נכנסו ללבו.

(מגדולי ירושלים / הרב יעקב גליס)

ר' אדר תרע"ו: הגאון רבי נפתלי ב"ר שלמה אמסטרדם זצוק"ל, תלמיד הגרי"ם

הדיבור על שני הכוחות שבאדם: הכוח השכלי והכוח ההתפעלי, שיש מקומות אשר צריך להשתמש בכוח השכלי, כגון לימוד התורה הדורש דווקא "שקיטת הרעיון" ולא התפעלות המפריעה להגיון הצלול; ויש מקומות אשר צריך להשתמש בכוח ההתפעלי, כגון התפילה שזו היא "עבודה שבלב", הדורשת רגש והתלהבות נפשית. ברם, במוסר - יש צורך, לפי דבריו בשם ר' ישראל, בשני הכוחות האלה גם יחד: הן בכוח השכלי, כלומר, לימוד המוסר העיוני וההתבוננות השכלית; והן בכוח ההתפעלי, להשתמש בדרכי ההתלהבות כדי להחדיר בלב את המוסר השכלי ולעשות רושם ושוורש בנפש. את הדרך הזאת קיים ר' נפתלי בנפשו ועסק בשני סוגי הלימוד האלה.

הוא העריך מאד את לימוד המוסר בבית המוסר דוקא. בזמן שהתגורר בקובנה, היה הולך בכל יום בשעה קבועה לבית המוסר שבבית כנסת המנסרים ("זעגערשע קלויז") - הוא בית המוסר הראשון בקובנה, שנוסד ע"י ר' ישראל - מבלי שיעצרוהו לא מרחק המקום ולא גשם ולא שלג וכדו', כששאלוהו, למה הוא כה מתאמץ ללכת דוקא לבית מוסר זה, בזמן שיש לו בקרבת מקום בית מוסר אחר, השיב שברגע שהוא דורך על מפתן בית מוסר זה, ניצבת לפניו התמונה היאך הרבי (רבי ישראל) ישב כאן ושפך כה הרבה דמעות על לימוד המוסר, והוא מתמלא מיד רגשי התלהבות והתפעלות. בימי שבתו בירושלים היה הולך כל יום לאחר תפילת מנחה גדולה להתבודדות וללימוד מוסר למשך שעה או שעתים - למגרשים הפנויים שעל יד מערת שמעון הצדיק.

כפי הנראה ממכתביו של ר' נפתלי לרעייו, היה שקוע כל ימיו ברעיונות מוסריים גבוהים ובעבודה מוסרית מתמדת. הוא היה מביע לפניו תמיד את צערו שנתפרדה החבילה ואינם יכולים לעבוד עבודה משותפת, כפי שהיו רגילים בזמן שהיו בצוותא חדא. ואמנם גם מרחוק היו קשורים שלושת הרעיים: רש"י, ר"ב ור' נפתלי, בחבורה אחת, ועתים היו מזדמנים יחד, בשנים או בשלושה, וממשיכים בעבודת התעלות המוסרית. ר' נפתלי העריך מאד את ההתחברות הזאת, כפי שמתגלה באחד ממכתביו מקובנה לר"ב:

"הנה זה זמן כבר אשר לא השמעתי את קול דברי לפני כת"ר מן הדברים שהם תכלית ויסוד האדם, יען כי לא איש דברים אנכי. אך כעת אשר עברו עתים הקדושים אמרתי לספר לו, כי בחודש אלול שעבר ישבתי יחד עם ידידנו רש"י נ"י ותועלות גדולה קבלתי ממנו. ורואה אנכי, ידידי, כי הקנאה ביראת ה' וההשתוקקות אל הטוב - מועיל מאד אל האדם, הן במעשים, הן במדות. ולכן טוב לאנשים המתחברים בעבודת ה' להציע זה לזה גם החסרונות גם המעלות, דהיינו באיזו מדה ודרך הולך וסובב בענין טוב. וכן היה מנהגו של ידידנו הנ"ל, שהיה מציע לפני גם כן את הטוב. מי יתן ואזכה להיות תמיד בחברת הטובים. כי האמת אגיד לו, כי בהיות האדם בודד ובדול מן החברים כאלה אשר לנו, אזי נופלת עליו תרדימת החומר והיצר ונשכחים ממנו כמה דברים בטבע, ומתעלם מן חובתו העלם גדול. ומדי רואו או שומעו מחבר טוב, אזי מקיץ אותו מתרדימתו הגדולה."

הערכה והשתוקקות להתחברות זו, אנו מוצאים גם מצד רש"י לר' נפתלי ולר"ב, פעם לא נזדמן לרש"י

ר' נפתלי היה למדן מופלג ובקי בכל חדרי התורה. בכל מקום שהיו שואלים אותו בש"ס וארבעה חלקי שולחן ערוך, היה מציין את הדף ואת הסימן. בעיקר, הצטיין בידיעתו המופלגת בפסקי הלכה למעשה. תכנית לימודיו היתה מקיפה מאד, בכל יום היו לו שיעורים קבועים בשתי מסכתות: אחת לעיון - לרוב בנזיקין - ואחת לבקיאות; ובכל אחד מארבעה חלקי "שולחן ערוך" עם מפרשיהם. בשבתות היה לומד ספרי אחרונים ומשתדל לחדש חידושי תורה, עפ"י מסורה שקיבל בקבלה מרבי ישראל. את שיעוריו בשבת קבע, ברוב ימיו, לסירוגין: אחת בספר "קצות החושן" ואחת בספר "ישועות יעקב". כאמור, היה נוהג ללמוד בשבת עם חבר, ועם כל מאמציו להציג את עצמו לפניו כבעל תפישה קשה - היה לפעמים, מתוך הכרח הסברת העניינים, מראה בקיאות עצומה בספרי ראשונים ואחרונים, משתמש בערימת ספרים, מקשה ומפרך בחריפות עצומה ומתגלה בכל מלוא גאונותו. את שקדנותו אין לתאר, לא פסק ממש פומיה מגירסיה.

היה לומד כל היום בעמידה, ואף פעם לא שכב ביום לישון. כשהיתה נופלת עליו תרדמה, היה מנמנם כשעה קלה כשהוא נשען על עמודו, ומיד מתגבר וממשיך בלימודו. שום מקרה ושום טרדה לא ביטלו את שיעוריו, אף כששכב פעם בבית החולים בירושלים, היו מוכרחים לשלוח לו לשם את ספריו ואת חבריו לשבת, ולמד כדרכו. מעניין, שתבע פעם לדין את שכנו שהחזיק תרנגולים בביתו, שהיו מפריעים לו בלימודו, אף בשעה שהיה מהלך בדרכו, היה מהרהר בדברי תורה, והיה שואל בכל רגע את בן לווייתו אם המקום נקי. בעת אכילתו היה מעיין בספרי קבלה.

כך נהג ר' נפתלי כל ימיו עד הרגע האחרון לפני פטירתו. ר"ב אמר עליו, שהוא יכול למסור דין וחשבון לפני המקום על עוון ביטול תורה.

הוא היה בא בקשר עם רעייו בדברי הלכה, ובכל מכתביו אליהם הוא מוסיף הערות וחידושים שונים. רבי ישראל החשיב מאד את גדולתו של ר' נפתלי בתורה. במכתב המלצה עליו משנת תרכ"ח, בקשר עם הצעתו למנותו לרב בעיירה רייגורוד, הוא כותב: "תלמידי ידידי הרב הגדול ח"ב וכו', זה שנים רבות ידעתי לאדם גדול בתורה וביראה". ידוע כמה ר' ישראל היה מדקדק במילותיו ובתיאוריו, ואם הוא מתבטא עליו כך - הוכחה היא כמה היה באמת גדול בתורה.

את הדרך להגיע לעבודת ה' ראה ר' נפתלי בלימוד המוסר, והוא קבע לו בכל יום שעות אחדות ללימוד זה, באחד ממכתביו לבנו הוא כותב, שהוא עוסק במוסר שתי שעות ביום, שעה אחת בבוקר בספר "שערי קדושה", ושעה אחת בערב בספר "ראשית חכמה", הוא מעיד על עצמו, שלימוד זה הוא שהעמיד אותו על רגליו בעניני עבודת השם ושהוא "מחיה הלב ומשמח הנפש".

את שעות לימודו היה מחלק, מחציתו למוסר עיוני ומחציתו למוסר בהתפעלות. היתה לו בזה שיטה פילוסופית שלמה. באחד ממאמריו הוא מאריך את

לשבת בצוותא עם ר' נפתלי, והצטער על זה צער רב, כפי שהוא מביע במכתבו מקלם לרי"ב בפטרבורג:

"דעתי בקרוב בל"נ ליסע מביתי, רצוני היה לשבת יחד עם ידידי ר' נפתלי כי גם הוא נוסע מביתו. אכן לא ידעתי כי הוא רוצה במקום רחיצת הים בקורלנד ואני איני רוצה שמה. ה' ירחם על פליטת עמו כי קשה מאד להתרפא מחולי הנפש, כי מלבד אשר בעו"ה אבדנו שימוש תלמיד חכם (כוונתו לרובם ר' ישראל ד. כ.), אף גם דיבוק חברים קשה מאד להשיג בזמן הזה, והים הולך וסוער ובני אדם נטבעים מדי שעה בשעה ר"ל. רודפי צדק אמתי אין. מאין תלבוש נפש הבהמית עוז וחשיק לעשות נגד רצונה? האם מעובדי אדמה, אדמת החומר, תאור קרן? ורק בזה נאחז ולא נרפה אשר אלה האנשים המעטים המכירים קצת באמת המוחלטת - רודפים להשיגו, ואם אינם משיגים אותו עדנה, אך נואש לנפשם אינם נותנים. כי מה בצע אם יתיאש האדם מן הנחש המזיק הרודפו, אם הנחש אינו מתיאש ממנו. ולכל הפחות חוב מוטל על האדם לחדש בכל יום רעיונו, ומה שעבר אין, ולתת עוז ותעצומות לנפש על להבא לעלות על במתי המדריגות. ובוזה מצאתי טוב לנפשי להתדבק לידידי מאז, לבל נרף דרכנו להתחזק ממרחק זה מזה."

ר' נפתלי היו לו שאיפות גדולות מאד במעלות הרוחניות, ולמרות ענוותנותו ושפל רוחו, כפי שיוספר להלן, התמודד להגיע למדריגות העליונות של ר' יוסף קארו והשל"ה הקדוש. הוא גם לא נרתע מלהציע לפני חבריו להוות חבורה קדושה, כדוגמת חבורת שלושת החסידים הידועים מרוסיין. דעתו היתה כי עצם ההשתוקקות הזאת מעלה את האדם. את דרכו זו מגלה ר' נפתלי לפני רי"ב: "היה טוב לאדם שאל יתיאש מן ההשתוקקות הגדולה אל המעלות החמודות, כדרך האדם, אך יקווה יתחזק תמיד יותר ויותר. ובוזה ישר בעינינו בכותבו במכתבו לפעמים דברי מוסר על הדרך הזאת להשתוקק למעלות רמות, אף כי בבחינה אחת הוא רק רעיון מעופף, אמנם כפי הנראה, טוב הרעיון הזה מאד. ולמה באמת לא תהיה לנו תשוקה לבוא למעלות החסידים מרוסיין צוק"ל".

ר' נפתלי התמסר במיוחד לעיבוד מדותיו. הוא עבד בזה לפי ההדרכה הידועה של ספר "חשבון הנפש", לטפל כל שבוע במדה אחרת עפ"י שיטת התרגילים וביקורת מתמדת, בעזרת שינון סיסמאות ודברי התעוררות מיוחדים לכל מדה ומדה. נמצא בידינו יומן עבודת המדות של ר' נפתלי עם הכללים ודברי התעוררות שקבע לכל אחת מהן. רשימת המדות שטיפל בהן לפי אותו היומן היא: גאווה, כעס, קפדנות, שנאת חנם, כבוד, רחמנות, הטבה לבריות, גמילות חסדים, זריזות, איסור הבטלה, שתיקה, חמדת הממון, בטחון, סבילת הצער, שיקול האהבה, זהירות, דיבור בנחת עם הבריות, מתינות.

הודות לעבודתו הנמרצת בכל שטחי המוסר, הגיע ר' נפתלי למדריגותיו הגדולות בעבודת ה': לאמונתו התמימה, לבטחונו המופלא למדותיו הנאצלות ולחסידותו המעשית. על אמונתו ובטחונו מספרים נפלאות, כיצד השקיף על

מאורעות חייו מתוך נקודת ההשגחה הפרטית, וכמה בטח בכל מצביו ובכל תאונותיו על עזרת ההשגחה, שלא הכזיבה אותו, לפי דבריו, בשום פעם.

הוא היה גם מעריך מאד את שבירת המדות הרעות, בציינו כי כאן השבירה היא ההשלמה. כמו במצות מילה, אומר הכתוב שדווקא על ידי החסרון נעשה האדם "תמים", - כן במדות, אינו נעשה האדם שלם כי אם על ידי שבירתן. לקראת השלמות הזאת חתר ר' נפתלי כל ימיו.

ראשית כל, שיבר את מדת הגאווה אשר היא אם כל חטאת. מדה זו היא הראשונה ברשימתו לעבודת המדות. הוא הגיע בזה למדה קיצונית, כפי הוראות חז"ל: "מאד מאד הוי שפל רוח". היה מתנהג עם כל אדם בשפלות ובהכנעה ולא היה ניכר עליו שום יתרון אישי. ברח מכל התנשאות וגדולה ומכל פרסום וכבוד. לא נתן לשמש אותו והיה משתדל שלא יקומו מפניו. לא הסכים בשום אופן לעמוד בשורות הראשונות בבית הכנסת - מלבד. כמובן. במקומות ששימש כרב - והיה קובע מקומו בין המוני העם.

אנשי הלסינגפורס סיפרו, שבזמן שכייה שם ברבנות לא היה נכנס לבית הכנסת מבלי ספר תחת בית שחיו, כדי שיוכלו לתלות הכבוד שהקהל יחלק לו בקומו מפניו - לא בו כי אם בקדושת הספר.

מחשש של כבוד ויהירות, לא הסכים להתלבש בגדי הדר כשאר חבריו: רש"ז, רי"ב ועוד, כפי שיטתו של ר' ישראל. הוא התחיל לעבור למדה קיצונית, ללבוש בגדי הדיוטות ולא להקפיד לגמרי על חיצוניותו, כדי להכניע בזה את לבו. ברם אשתו לא היתה מרוצה מזה והתלוננה עליו לפני ר' ישראל. ר' ישראל הזמין אותו ושאל אותו, מה נקרא לפי דעתו "גמילות חסד", וכל התשובות שר' נפתלי השיב לו, לא קיבל ממנו. עד שהוא, ר' ישראל, הסביר לו שגמילות חסד נקראת - לעשות רצון הזולת, וגילה לו למה דבריו מכוונים, והשפיע עליו שיתחשב בזה עם רצון אשתו.

הוא היה משתדל למעט את דמותו בעיני הבריות ולהשפיל את עצמו. למרות גדולתו בתורה, היה עושה את עצמו כאילו הוא הפחות מכל חבריו וידיעותיו מעטות מאד. במכתבו לריעו, בתשובה על פנייתו אליו בשאלה בדבר הלכה בעניני לשון הרע, כותב לו ר' נפתלי:

"על דבר שאלתו מאתנו, הנה ידוע אצל מעלת כבודו מאז ישבנו יחד, אשר הלכה זו של לשון הרע היא עמוקה ורחבה כשאר הלכות שבתלמוד, לא כאשר חושבים העולם, ובודאי לא בי הוא ואין עמדי להעמיד הספק הזה של ידידי על תלה בעומק הלכה, כאשר ידוע לו מאז אשר בער אנכי, אין חכמה ולא תבונה, וגם השגתי קצרה כמעט מכל אנשי הקלוז".

מתוך ענוותנותו הגדולה היה מיראי הוראה, ובזמן ששימש ברבנות היה מביא כל שאלה שנודמנה לו לפני חבריו. בעיקר היה פונה בכל דבר קטן וגדול לרעו רי"ב, בציינו לפניו את פחדו להעמיד על עצמו: "כן דרכי בהוראות שהוא אצלי דבר חדש, ירא אנכי להורות מבלי עצה, כי טובים השנים. כי באמת כל העמל שעמל האדם מעט על

תיקון נפשו, הלא אם ישגה בהוראה אחת להכשיר ולטהר וכו', הלא הכל יהיה כלא - ועבירה פרטית גם כן מטמטמת לב האדם ומה גם עבירה כללית, ומה לי להאריך בזה, מי זוטר הוא דבר המשנה: שגגת תלמוד עולה זדון".

הוא היה רגיל להציע את ספיקותיו גם לפני ר' יצחק אלחנן, רבה של קובנה, עד כי בזמן שבתו בהלסינגפורס היה מקבל כמעט בכל שבוע מכתב ממנו, כפי שהוא מספר באותו מכתב. ומעניין, שר' נפתלי בעצמו מציין שם: "הנהגה בכל מכתביו לא חידש לי (ר' יצחק אלחנן) דבר, כי בעזר ה' גם דעתי הסכימה לדבריו, זולת בשאלה אחת, בענין נקיבת הוושט, כתב לי לא בהסכמתי, וגם בזה יש לפקפק הרבה".

ענוותנותו היתה מתגלית ביותר בפורים. כאמור, היה שותה פורים לרויה, ומתוך התבסמות היה מזלזל בכבודו ומבטל את עצמו שאינו אלא הדיוט ואין בו ולא כלום. פעם שאלהו אחד התלמידים: "הרי בכל זאת כבודו שימש כרב בהלסינגפורס, והשיב לו ר' נפתלי: "האם רבנות הלסינגפורס יש לה ערך? העיירה בובט (עיירה קטנה על יד קובנה) חשובה הימנה".

כשר' נפתלי עלה לירושלים, לא גילה לאיש את יום בואו, כדי שלא יבואו להקביל את פניו, כפי מנהג אנשי ירושלים, והופיע פתאום בבית הרי"ב שבחצר שטרויס, כשהוא לבוש בגדי הדיוטות וחבוש כובע פשוט לראשו. כשהתאספו תושבי החצר והסביבה וברכוהו בברכה המקובלת: "שלום עליך, רבי!" - השיב להם שאינו רבי. ובאותו יום ירד לבית המדרש של אותה החצר וישב ללמוד. בכל הזדמנות היה רגיל לקרוא את עצמו: "זקן ששכח את תלמודו", והיה מוסיף לזה שההלכה היא: אם מכבדים אדם כמי שיודע שתי מסכתות, צריך להודיע שאינו יודע אלא מסכת אחת.

בבית הכנסת שהיה מתפלל, היה נוהג מיד אחר התפילה להוציא ספר תהלים ולקרוא בו, כאילו אינו מבין יותר מזה. ורק אחרי שהקהל היה עוזב את בית הכנסת, היה מתחיל ללמוד גמרא, ומעניין היה, שברגע שמי שהוא היה מופיע על סף בית הכנסת, היה מסתיר מיד את הגמרא וחוזר שוב לתהלים שלו.

פעם כיבדהו אחד מאנשי ירושלים בסנדקאות לבנו הנימול. ר' נפתלי השיב לו בתמימות: "שמקובל שבוחרים לסנדק תלמיד חכם וירא שמים, ואני איני אלא אופה פשוט".

סיפר ר' יעקב משה חרל"פ, מזקני רבני ירושלים, שפעם הזמינו ר' נפתלי להתייעץ עמו בענין צבורי. לפני שר' נפתלי התחיל דבר אתו, אמר אליו: "הרי אני צריך להציג את עצמי לפניך, ובכן תדע שבתחילה הייתי אופה. אח"כ התאויתי להיות רב, אבל ראו שאיני מוכשר וסילקו אותי. אולם זכות גדולה יש לי, ששימשתי במקום גדול".

בשעה שנודע לר' נפתלי שרי"ב ציוה לא להספידו, התפלא מאד ואמר שהרבי (רבי ישראל) לא נהג כן. בזמן שהוא, ר' נפתלי, עמד להסתלק מן העולם, ציוה גם הוא שלא יספידוהו. וכששאלוהו בתמהון מדברי עצמו שאמר על רי"ב שעשה בזה שלא כהוגן, השיב: "הרי"ב היה ראוי שייספידו אותו, אבל עלי הרי באמת אין מה להספיד".

המשך בעמ' 4 אחרי ד' אמות של הלכה

מינים הוה "בל תוסיף", ואע"פ שלא הוה דרך גידולו לא איכפת לן, דכל איגוד הוה שלא כדרך גידולו. עכ"ד הב"ח.
 ו"האור שמח" (ב"משך חכמה" שמות כו, טו) כתב, דלא שייך 'דרך גידולו' אלא על דבר שעומד בפני עצמו, וכגון "עצי שטים עומדים" דלא הוה מחוברים יחדיו, בזה שייך 'דרך גידולו', אבל בסכך ובדפנות סוכה דהוה מחוברין תמיד לא היו דרך גידולו, עיי"ש.
 ועוד נראה לומר בפשיטות דלא שייך האי מילתא ד'דרך גידולו' אלא בדבר שצריך את הדבר כצורתו הטבעית וכגון ד' מינים, וכן עצי שטים עומדים, בזה שייך לומר דחפץ זה ב'דרך גידולו' צריך אותו, אבל בסכך הסוכה לא בעינן אותו בצורתו כמו שגדל, דהרי אם יקח הסכך וישטחנו ויסכך בו גם כן הוה סכך כשר, אם כן בזה לא שייך 'דרך גידולו', דהרי לא בעינן אותו כלל בצורתו כמו שהוא. ודחק. (קובץ הערות ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל)

איתא בסוכה (מה, ב): "אמר חזקיה אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי, המצוות כולן אין אדם יוצא בהן אלא דרך גידולתן, שנאמר "עצי שטים עומדים", ע"כ.
 כתב הטור (או"ח סי' תר"ל), דיש מדקדקין דגם דפנות הסוכה כשעושה מעצים בעינן דרך גידולו, ואין צריך להחמיר בזה כלל, דהרי כשר לדפנות גם בדבר שאינו מחובר.
 וכוונתו לומר דהרי גם בעשה דופן של ברזל כשר, והתם לא שייך דרך גידולו, אם כן כל עץ שלא כדרך גידולו תיפוק ליה שכשר מצד ברזל, ופשוט.
 ולכאורה לפי זה בסכך היו צריכים להחמיר שיהא דרך גידולה. וכבר כתב הב"ח שם, דכיון דמהותו של סכך לא הוה דרך גידולה אם כן כשאמרה תורה לסכך ודאי שכתוב כאן שלא בעי דרך גידולה, וכמו שכתבו התוס' לעיל (לא, ב ד"ה הואיל) סברא זה דלמאן דאמר דלולב צריך אגד, אם יהיה האגד לא במין מהג'

המשך מעמ' 3

שתי הבחינות, שמבחינת מושכלי בא אף מוחשי, כי הדיבור אינו יכול לצאת אל הפועל כי אם במחשבה הקודמת, כמו שאמרו החוקרים על התינוק שאינו יכול לדבר לא מפני שחסר לו כוח הדיבור, רק שחסר לו עדיין כוח השכל, א"כ נמצא שהדיבור מתחיל באדם בבחינת מושכלי ואח"כ יורד אל בחינת המוחשי, דהיינו בחמשה מוצאות הפה הנודעים, ולכן כל גדר האדם ושלמותו הוא כוח הדיבורי אשר בו". מתוך השקפתו זו, בא ר' נפתלי להעריך מצד אחד, את הדיבור החיובי ורואה חשיבות רבה בלימוד המוסר "שעיקרו הוא בפה, ללמוד ולחזור דברי המוסר של התורה כדי להוציא מן בחינת מושכלי אל בחינת המוחשי", אשר זו היא, לפי דבריו, כוונת הפסוק "בפיך ובלבבך לעשותו", ומצד שני הוא בא להחמיר בדיבור השלילי, דיבור של איסור, שרואה בו הרס כל כוחות נפשו של האדם, וכפי דברי המשנה: "האומר בפיו חמור מן העושה מעשה".
 וכמו בכל השקפותיו, כן בדבר זה קיימו ר' נפתלי, קודם כל, בנפשו הוא, וכשם שביצע את מעלות הדיבור לחיוב, כן התרחק מן הדיבור השלילי. הוא היה מדקדק מאד בשפתיו לא להוציא מלה אסורה. בעיקר נזהר מלשון הרע, מתוך ראייתו את חומר הדברים. היה תמה על אשר מזלזלים באיסור זה, והיה אומר: "ראיתי אנשים המחפשים היתר של מאה רבנים לישא אשה שניה, שאין זה אלא חרם דרבינו גרשום, ולמה לא מחפשים היתר של מאה רבנים לדבר לשון הרע, שהוא איסור דאורייתא ואחת העבירות החמורות ביותר?".
 פעם בא אליו יהודי לבקש היתר ממאה רבנים להוסיף אשה על אשתו, ובינתים סיפר על אשתו דיבות רעות ככל העולה על לשונו. ר' נפתלי הפסיקו ושאל אותו, אם כבר קיבל היתר ממאה רבנים על איסור לשון הרע.
 מהדוגמאות האחדות הללו יש לדון על כל מהות אישיותו של ר' נפתלי, כמה היה צדיק ותמים בכל דרכיו, עד שנעשה סמל ודוגמא לדמות מוסרית עילאה.

על הכל, עלה ר' נפתלי בחסידותו במצוות המעשיות. הוא סבר שאין האדם בא לתכליתו כי אם על ידי המצוות המעשיות "כל הפעולות הנמצאות בעולם" - כותב ר' נפתלי - "מתחלקות לשני חלקים: יש פעולות מושכלי ויש פעולות מוחשי. המוחשי הן פעולות חיצוניות שהאדם פועל ועושה בחמישה החושים שלו; המושכלי - הוא מה שהאדם פועל ברעיון ובמחשבה. והנה, בעמדנו על החקירה איזו פעולה יותר גבוהה במעלה, אף כי במושכל ראשון נאמר כי המושכלי יותר גבוה, יען כי היא פעולת המלאכים והשכלים הנבדלים, והמוחשי היא פעולת הבהמות ובעלי חיים - אבל בבחינת ההכרח לצורך האדם, הנה כל תכלית בריאת האדם היתה להורידו לעולם המעשה לקיים המצוות, הן מצוות מעשיות: ליקח עור הבהמה לעשותו תפילין; ליקח פשתים וצמר ולעשות ציצית; וכן כל התורה והמצוות נשתלשלו וירדו מן העולם המושכלי לעולם הזה השפל שהוא מוחשי. א"כ המוחשי גבוה יותר ויותר מן המושכלי, באשר זה כל האדם בעולם המעשה, ובמצוות המעשיות המוחשיות יבוא לתכליתו".
 בעקבות שיטתו זו דקדק מאד במצוות המעשיות, הוא קבע לו להידמות בהנהגתו לר' ישראל, וכמו ר' ישראל כן הידר גם הוא בכל המצוות לכל פרטיהן ודקדוקיהן והתנהג לפי כל החומרות, לשם דוגמה, יש לציין עובדות אחדות: הוא היה עטור כל היום תפילין של ראש ושל יד; בחג הסוכות לא היה יוצא מן הסוכה כל שבעת הימים, ואינו מוציא מידו את ארבעת המינים במשך כל היום; בחג הפורים לא היה פוסק מלשנות יין כל היום עד זמן צאת הכוכבים; כשנזדמן לו להזכיר פסוק מן התורה, היה קורא מתוך הספר על סמך ההלכה: "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על פה"; כשהתישב בירושלים, הלך בעצמו בכל גבולות העיר לבדוק את העירוב אם הוא בסדר, ועוד ועוד.
 ויותר ממה שדקדק במעשים, דקדק בדיבור. ר' נפתלי קבע "שכוח הדיבור עושה רושם בכוחות הנפש יותר מן המעשה, כי בחוש הדיבור נמצאות

ומעניין, שעם כל ענוותנותו, במה שהיה נוגע לעניני שמים היה תקיף מאד. את רבנותו היה נוהג ברמה ודורש שיצייתו להוראותיו שהן הוראות התורה. קרה פעם בעיר אלקסוט התחתית, ששימש בה ברבנות, שקבעו להעמיד חופה ביום ששי לפנות ערב, ומשום שחיכו לאחד המחוננים איחרו עד קרוב לשקיעה. ר' נפתלי דרש שלא יחכו עוד בגלל השעה המאוחרת ולא צייתו. למחרת השבת, הודיע לתושבי העיירה, כי בהיות שדבריו אינם נשמעים ואין לו השפעה, אסור לו לכהן ברבנות, והתפטר ממשרתו ולא קיבל מאז עוד רבנות.
 ר' נפתלי הצטיין גם במדת ההטבה. הוא היה מלא אהבה לכל אדם והשתדל להיטיב עם כל אחד. עסק בגמילות חסדים, התעניין בגורלם של אומללים ודאג לנצרכים. כמעט בכל מכתביו לר"ב, הוא פונה אליו לעזור לפלוני ולתמוך באלמוני, לקבל פני זה ולסייע ביד אחר וכו'. מכאן הוא בא, כמסופר, לעסקנותו בירושלים במעשי החסד, ביסודו את המוסד לזקנים גלמודים.
 מידת הטבתו באה לידי גילוי, בעיקר, ביחסו לאשתו השניה. בזמן שעלה לירושלים, נשא אשה זקנה שתטפל בו. האשה הזאת חלתה מיד ונפל בגורלו לטפל בה. ומעניין היה לראות היאך ר' נפתלי הזקן בן השמונים והחלש בגופו - משרת את אשתו. הוא היה מנקה את הבית, שוטף את הכלים, מסיק את התנור ועוסק בכל העבודות הקשות, והכל מתוך חיבה ומתוך שמחה שבאה לידו הזדמנות כזו להיטיב עם הזולת.
 מתוך אהבתו את הבריות, בא גם לידי זהירותו המופלגת לבלי לצער שום בריה, והיה מדקדק מאד לא לעורר עליו קפידה משום איש שבעולם. ואחרי הכל, עם כל זהירותו הרבה בכבודן של הבריות, היה עוד חושש תמיד שמא נכשל בלי משים, והיה רגיל לבקש סליחה מכל הבאים אתו במגע. פעם, לאחר שעזב את רבנותו באחת העיירות, הדביק מודעה בבית הכנסת שהוא מבקש סליחה מכל תושבי המקום.

חיזוק לכבוד ראש חודש אדר א': "הטעם שבשנת העיבור מעברים חודש אדר דוקא... על דרך הדרש, כי בחודש הזה יש מפלה לעמלק ולאומות העולם, כי ידוע מה שאמרו חכמינו ז"ל (תענית כט, א): "מאן דאית ליה דינא בהדי גוי - יתבענו בחודש הזה, כי הגוי ריע מזליה בחודש זה". ואם כן, השתא אם ישראל יעשו תשובה ותיקון בחודש הזה, ודאי תהיה מסוגלת תשובתם בחודש הזה יותר משאר זמנים... לכן מעברים חודש זה, שיתארך זמן ממשלת ישראל יותר, ואולי בצירוף הששים יום יעשו ישראל תשובה שלימה ויהיו מסוגלים לגאולה, ואם לא עשו בראשון יעשו באחרון, באופן שיש להם הרחבת זמן יותר".
 ("אדרת אליהו" משפטים, לבעל ה"בן איש חי")